

91672R

NEW ZEALAND QUALIFICATIONS AUTHORITY
MANA TOHU MĀTAURANGA O AOTEAROA

QUALIFY FOR THE FUTURE WORLD
KIA NOHO TAKATŪ KI TŌ ĀMUA AO!

COMMON ASSESSMENT TASK

Level 1 Lea Faka-Tonga, 2019

91672 Demonstrate understanding of a variety of Lea Faka-Tonga texts on areas of most immediate relevance

9.30 a.m. Wednesday 18 September 2019
Credits: Five

RESOURCE BOOKLET

Refer to this booklet to answer the questions for Lea Faka-Tonga 91672.

Check that this booklet has pages 2–6 in the correct order and that none of these pages is blank.

YOU MAY KEEP THIS BOOKLET AT THE END OF THE EXAMINATION.

FIRST TEXT: *Ko e talatupu'a 'o e 'atu' / Legend of the skipjack tuna*

Read the legend of the skipjack tuna. Use it to answer Question One.

Lau e talatupu'a 'o e 'atu'. Ngāue'aki ia ke tali 'a e Fehu'i 'Uluaki'.

Glossed vocabulary

hake	to come ashore
matai	Samoa chief
talafekau	attendant, messenger
mo'usioa	stare endlessly

Ko e talanoa 'oku manako ma'u pē 'eku kui' ke talanoa'i', "Ko e talatupu'a 'o e 'Atu'". Ko e talanoa eni 'o e hake 'a e 'atu' he ta'u kotoa 'i he kolo ko Hā'ano.

Ko Hina', ko e 'ofefine ia 'o ha matai mei Ha'amoā pea na'e 'iloa ia he Pasifiki' 'i hono faka'ofa'ofa'. 'I he fanongo 'a 'Eiki, ko e foha lahi ia 'o e Tu'i Tonga' 'i he talavou 'o Hina', na'a' ne folau leva ki Ha'amoā. Na'a' ne afe 'i Hā'ano 'o fakaheka hono tehina' ko Ngana, ke na folau. 'I he taimi ko ia' na'e ngāue'aki 'e he kakai Tonga' mo e kau Ha'amoā' e ngaahi vaka lalahi na'e ui ko e kalia, ke nau folau holo ai.

'I he a'u atu 'a e ongo tangata' ni ki Ha'amoā', na'e tala ange 'e 'Eiki kia Ngana ke nofo pē 'i tahi 'o le'ole'o hona vaka' koe'uhi' ke 'oua 'e kau 'i he katoanga'. Ne ilifia 'a 'Eiki na'a toe tokanga 'a Hina ia kia Ngana he ko e tama talavou.

Na'e fekau 'e Hina 'ene talafekau ke 'utu mai ha tahi ke ngaohi'aki ha 'ota 'a e kau 'a'ahi'. 'I he a'u atu 'a e talafekau ki tahi', ne mo'usioa ia he talavou 'o Ngana'. Na'e 'ita 'a Hina 'o 'eke pe ko e hā ne fu'u fuloa ai mei tahi'? Na'e talaange 'e he talafekau ne mo'usioa ia he talavou 'o e tamasi'i 'i matātahi'. Na'e toki fe'iloaki 'a Hina mo Ngana ki mui 'o na kaume'a fe'ofa'ofani. Na'e foaki ange 'e Hina 'a e 'atu' kia Ngana ko 'ene me'a'ofa.

Na'e 'ita 'aupito 'a 'Eiki koe'uhi' ko e 'ofa 'a Hina ia 'i hono tehina', koia ai 'i he'ena foki ki Tonga' na'e fekau leva 'e 'Eiki ia 'a Ngana ke hopo 'o kakau ki Hā'ano, 'a ia na'e maile 'e 12 hono mama'o'. Ne muimui atu ai pē 'a e 'atu' 'ia Ngana. 'Oku hake ma'u pē 'a e 'atu' 'i Hā'ano he ta'u kotoa.

SECOND TEXT: *Ko 'eku nofo 'i Tonga' / Living in Tonga*

Read Leka's blog about her time in Tonga. Use it to answer Question Two.

Lau e tohi 'a Leka fekau'aki mo 'ene nofo 'i Tonga'. Ngāue'aki ia ke tali e Fehu'i Ua'.

Glossed vocabulary

Pasifiki Tonga	South Pacific
'Otu Motu Anga-'ofa	Friendly Islands
to'u	same age group
fakalalakaka	progress
fakalata	great

Mā'asi 2019:

Ko hoku hingoa' ko Leka. 'Oku ou ako 'i Tonga 'i he māhina 'e ono. Ko e motu faka'ofa'ofa 'a Tonga 'oku tu'u 'i he Pasifiki Tonga'. Ko e kakai 'oku nofo 'i he motu' ko e kau Polinisia pea 'oku nau Lea Faka-Tonga. 'Oku toe 'iloa foki e motu' ni ko e 'Otu Motu Anga-'ofa'.

'Oku ou sai'ia ke u luelue he hala' 'o fanongo ki he talanoa Faka-Tonga'. 'I he taimi na'a' ku hū ai ki ha fale koloa, he 'uluaki uike na'a' ku tau mai ai ki Tonga', na'e 'eke ma'u pē 'e he faifakatau' pe ko 'eku ha'u mei fē, pea ko e hā 'eku me'a 'oku fai 'i Tonga'. 'I he taimi' ni' 'oku 'ikai ke toe 'eke mai 'e ha taha e fehu'i ko 'eni' pea ko 'eku talanoa mo e kakai' 'oku hangē pē ha'anau talanoa ki ha taha Tonga totonu'.

'Oku fu'u vave e 'alu 'a e taimi' pea 'oku ou fiefia 'aupito. 'I he 'apiako 'oku ou ako ai', 'oku 'ikai ke 'i ai ha palopalema 'e taha mo hoku ngaahi kaungāme'a'. 'Oku mau ako mālohi 'i he kalasi', fai mo 'emau homueka' pea 'oku mau fiefia ma'u pē. Mahalo pē ko 'emau to'u', koia ai 'oku 'ikai ke faingata'a 'emau feohi'.

'Oku mau ngāue mālohi pea 'oku fakalalakaka ai pē mo e ako'. Ko e fa'ahinga na'e 'ikai sai 'enau ako' mo ilifia he Lea Faka-Pālangi' 'oku nau fa'a pehē mai "'oku sai e Lea Faka-Pālangi mo koe'". Ko e taimi 'oku mau hiva Faka-Pālangi ai', 'oku 'i ai pe 'enau ki'i fasi Faka-Tonga, 'oku ou sai'ia ai.

'I he uike kuo 'osi', na'a mau maaka mā'olunga kotoa, 'i he sivi he Lea Faka-Pālangi'. Na'a' ku fu'u fiefia 'aupito he na'a' ku tokoni'i kinautolu ke nau lava.

'Oku faka'ofa'ofa e 'ea 'o e fa'ahita'u māfana' ka 'oku toe pē hoku uike 'e ua. 'I ha'aku mavahe mei he motu faka'ofa'ofa ko 'eni', te u manatu ma'u pē ki hoku kaungāme'a' mo e fakalata 'o 'emau nofo'.

THIRD TEXT: *Houa 'e 24 'i he mo'ui 'a e hipo' / 24 hours in the life of a hippo*

Read this text about a day in the life of a hippopotamus. Use it to answer Question Three.

Lau e konga tohi fekau'aki mo e mo'ui 'a e monumanu ko e hipo 'i he 'aho 'e taha'. Ngāue'aki ia ke tali e Fehu'i Tolu'.

Glossed vocabulary

me'apango	unfortunately	tehina	younger brother
faikehe	weird	fakatu'utāmaki	catastrophe
fakalata	great, nice, wonderful	kalokataile	crocodile
sino kaukaua	big body	musie lau-ma'ui'ui	fresh grass

Hingoa: Huni Hipo

Tangata / Fefine: Tangata

Ta'u motu'a: Ta'u 4

Feitu'u 'oku nofo ai: 'Afilika

10.40 a.m. Mālō e lelei! Taimi tonu ho'o a'u mai'! Ko 'eku toki 'ā hake' eni! Me'apango, na'e 'ikai ke u fiu he mohe'. Te u 'alu 'o mālōlō he vai' – 'oku ou tatau pē foki mo e fanga hipo' he fakapikopiko'. 'Oku ou sai'ia au ke u mohemohe pē, he 'aho kotoa pe!

12.20 p.m. 'Oku ou siosio atu pē ki hoku kaungāme'a lelei taha', me'a faikehe mo'oni ko hono la'i telinga fālahi' pea mo hono fu'u ihu lōlōa'. 'Oku' ma fiefia 'i he'ema va'inga fakataha' ka 'oku talamai he'eku fa'ee' 'oku 'ikai ko ha hipo ia pea ke u fakasiosio ha taha ke ma va'inga. 'Oku 'ikai ke u sai'ia au he lau 'eku fa'ee' he 'oku ou sai'iaange pē au 'i ai pea ko e taha' 'e lava pē 'e hono fu'u ihu lōlōa' 'o toli hifo e fua 'o e 'akau', fakalata!

1.40 p.m. Hangē ko e fanga ki'i hipo iiki' 'oku ou sai'ia ke 'i ai ha ki'i taimi mo 'eku tamai' ko Sione. 'Oku fa'a 'ita 'a Sione he taimi 'oku mau fa'a hoha'a ai'. 'Oku ou faka'amu pē ke u hoko ki ai 'o sino kaukaua mo mālohi.

4.20 p.m. Ko hoku ki'i tehina 'oku nofo ia mo 'eku fa'ee' he taimi kotoa pē, hangē pē ko au 'i he'eku kei si'i'. 'I he ta'u kuo 'osi' ne u fakakaukau ke u ki'i mavahe mei he'eku fa'ee' mo kinautolu 'oku nau tokanga'i e fanga ki'i hipo iiki' he kuo' u fu'u lahi au! Meimei fu'u lahi pē!

5.20 p.m. Mani ee! Meimei fakatu'utāmaki! Ne lele kotoa mai e fanga fa'ee' kiate au he'eku kaukau! Na'a' ku fakakaukau ne u fai ha me'a 'oku hala, tā ko 'enau feinga ke fakahaofi au. Meimei kai efiāfi lelei, e fanga laione fefine 'e toko tolu, na'a' nau tu'u mei hoku tu'a! 'Oku ou ilifia he laione' ka 'oku 'ikai ke u ilifia he fanga fu'u kalokataile lalahi' he 'oku mau kaukau fakataha pē. 'Oku nau ilifia kinautolu 'ia au!

11.45 p.m. Ko e pō lōlōa eni kiate au, mo 'eku fa'ee' mo hoku ki'i tehina', te mau 'alu 'o kumi ha'amau me'akai. Te mau lue 'i ha ngaahi kilomita ke kumi ha musie lau-ma'ui'ui.

6.50 a.m. Kuo mau foki mai pea kuo mau fiu he kai'! Kuo taimi e mohe'! Koia ai, ko e mo'ui 'a e hipo', ko e mo'ui ia 'oku lelei'!

Acknowledgements

Material from the following sources has been adapted for use in this examination:

Page 2

<https://www.kisspng.com/png-atlantic-bonito-bigeye-tuna-skipjack-tuna-atlantic-3601596/preview.html>

Pages 4 and 5

Mon Premier Journal, May–June 2014, pp. 52–53

Images by Michael Siebert, cocoparisienne, Dušan Smetana and hbieser from Pixabay

<https://pixabay.com/photos/hippos-hippo-cub-mother-pachyderm-4038002/>

<https://pixabay.com/photos/elephant-animal-animal-portrait-2035481/>

<https://pixabay.com/photos/hippo-hippopotamus-animal-look-515027/>

<https://pixabay.com/photos/hippo-crocodile-safari-nature-4027010/>

